

Nagy István

A Bihari Múzeum Évkönyve XXIV.

Egy új évkönyv megjelenése több szempontból ünnep a múzeum és annak munkatársai számára. Számvetésre ad lehetőséget, és ezzel lezár egy korszakot. Lezár egy kutatást, és megmutatja annak elért eredményeit. Bemutatja a múzeum munkatársainak, a térség kutatóinak egy adott időszakra vonatkozó tudományos munkáját. De nem csupán tudományos szempontból fontos, hanem közönségkapcsolati szempontból is legalább ennyire kiemelkedő esemény egy múzeumi évkönyv megjelenése. Hiszen a tanulmányok, beszámolók, ismertetések megjelenése lehetőséget teremt arra, hogy a nagyközönség mélyebben belelásson abba a munkába, amit a muzeológusok, segédmuzeológusok, múzeumpedagógusok, kutatók végeznek a „múzeumlátogatóktól mentes” idejünkben. Akkor, amikor nem kiállítást rendeznek, nem tárlatot vezetnek, nem iskolai csoportoknak tartanak foglalkozásokat. Adatszerűen persze ezek is ott vannak, hiszen az évkönyvekben rendre megtaláljuk az intézmény vezetőjének beszámolóját az év(ek) során végzett munkáról, annak eredményeiről, esetleges hiányosságairól és a statisztikai adatokról. És persze tudomást szereznek arról is, hogy milyen műtárgyakat rejtene a múzeum raktárai, amelyeket nem feltétlenül mutattak be addig kiállításokon.

A Bihari Múzeum évkönyve sorozatnak immár a 24. kötetét tarthatjuk kezünkben. Úgy tűnik, a múzeum vezetése tudatosan törekszik arra, hogy valóban évente jelenjenek meg a legújabb számok, hiszen a korábbi, 23. tematikus szám, amelynek tanulmányai a Barcsay család emlékére születtek, 2018-ban jelent meg. Megnyugvással vehetjük tehát tudomásul, hogy a múzeum munkatársakkal és anyagiakkal való ellátottsága elérte mára azt a szintet, hogy nem több kötet jelenik meg a jövőben összevonva, hanem minden évben nyomdába kerül egy-egy vadonatúj tanulmánykötet. A 24. kötet 8 írást tartalmaz. Ezek közül 3 történelmi, 2 néprajzi, 2 irodalmi, 1 muzeológiai témájú. A 8 szerző közül 5 (pontosabban 6) a múzeum munkatársa.

A kötet első tanulmánya Török Péter múzeumvezető, történész-muzeológus tollából született *Adalékok bölsei Buday István életrajzához* címmel. Buday István (1654–1710) nem tartozik a széles körben ismert történelmi személyek közé, noha fontos tisztségeket töltött be térségünkben. Volt szentjobbi vicekapitány, Bihar vármegye alispánja, majd életében „markáns szerepet töltött be a II. Rákóczi Ferenc oldalán szinte végigküzdött szabadsághari” – ahogyan a szerző fogalmaz. Volt udvari kapitány, vezette a szabolcsi hajdúvárosok által kiállított lovasezredet, generális főstrázsamester, vicegenerális és még folytathatnánk. Életrajza azonban meglehetősen hiányos. Török Péter célja nem az, hogy egy minden részletre kiterjedő életrajzot írjon, hanem néhány alapvető, de nem tisztázott életrajzi adattal kapcsolatban új forrásokat mutasson be. Már a család eredetével, származásával kapcsolatban is bizonytalan a szakirodalom. Török Péter valószínűsíti, hogy Buday István őse a 17. század elején szerzett nemeslevelet, a család előnevét pedig a bölcsi (bolcsi) pusztáról kapta. Ezt azonban nem Zsadány vagy Berettyóújfalu határába helyezi, hanem Abaúj vármegyébe. Ebben az is közrejátszik, hogy Buday István mindkét feleségének családjai inkább a felső-magyarországi és az észak-tiszántúli vármegyékben játszottak jelentősebb szerepet. Nincs könnyű helyzetben a szerző, amikor Buday István családi kapcsolatait kívánja kinyomozni, a kevés rendelkezésre álló adat miatt. Így keveset tudunk

két feleségről, Csicseri Orosz Borbáláról és kellemesi Melczer Erzsébetről, és gyermekeiről, Zsigmondról és Lászlóról. Az adatgazdagság nem jellemző Buday életrajzára, a szerző mégis biztos kézzel fejt fel annak sarokpontjait. 1688-ban a katonai karriert felváltotta a közigazgatási, 13 éven keresztül szolgálta Bihar vármegyét. Nincs információ a család anyagi helyzetéről, István azonban több megyében is szerzett birtokokat. A tokaji borvidéken volt ház- és szőlőbirtokos, birtokait gyarapította Hegyalján és Biharban is. A szerző további közleményben tervezi bemutatni Buday Istvánnak a Rákóczi-szabadságharcban játszott szerepét.

Fekete Márk történész-segédmuzeológus *Iparosok és kereskedők Berettyóújfaluban a dualizmus korában és a két világháború között* című írása ugyancsak egy nagyobb kutatás első közleménye. A múzeum hosszú távú kutatásai közé tartozik ugyanis Berettyóújfalú és környéke iparos- és kereskedőhálózatának feltérképezése egy adatbázis létrehozásával. A témaválasztást indokolja, hogy még nem folyt a térség iparosaira és kereskedőire vonatkozó, szisztematikus kutatás. Fekete Márk elsőként a témára vonatkozó forrásokat mutatja be, és a szakirodalom alapján bemutatja a két csoport szerepét a magyar társadalomban. A források közül kiemeli a Bihari Múzeum történeti gyűjteményében őrzött, az iparoskör társasági eseményeire szóló meghívókat, fényképfelvételeket, iparbizonyítványokat; a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában fellelhető iparlajstromokat és a kereskedők cégbírósi anyagait; valamint a tevékenység jogi szabályozására az adott korszakban hozott törvényeket. A szerző érvényesnek tartja a szakirodalom megállapítását, miszerint országosan jellemző, hogy az iparosok és kereskedők többsége nem tudott elegendő jövedelmet termelni, így polgári életformát sem tudtak kialakítani a falusi környezetben, ezért a kispolgári réteghez tartoztak. A múzeumi gyűjteményből kiemeli a Berettyóújfalui Iparosok és Iparos Ifjak Olvasó és Önképző Körének (pl. 1910-ből szüreti mulatságra, táncmulatságra, zárt körű majálisra szóló), a Berettyóújfalui Iparosok és Kereskedők Egyesült Köre (1920-ból táncmulatságra szóló) meghívóit, amelyekből kiderül, hogy a rendezvényeken kerékpárversenyt, konfetticsatát vagy szépségversenyt is tartottak. Részletesen bemutatja, milyen adatokat tartalmazott az iparlajstrom mint történeti forrás. A cégbírósi iratok mibenlétére áttekinti Székely és Gottfried „sör, bor, mindennemű szeszes ital és ásványvíz nagy- és kiskereskedésének” a debreceni levéltárban található iratait.

Bagdi László történész-muzeológus a háziorvosi szolgálat kialakulásáról írt Berettyóújfaluban. Megállapítása szerint az egészségügyi alapellátás és az intézményrendszer csak a dualizmus korában épült ki a településen, de az egészségügyi szakellátás kezdetét a 18. század elejétől lehet számítani. A legkorábbi említés ugyanis 1718-ból származik. Ekkor fogadta fel a mezőváros Eökrös János sebész mestert, majd 3 évvel később az első bábát, Tóth Mihálynét. Ezt követően a dualizmus koráig nincs adatunk a településen egészségügyi szakember jelenlétéről. A szerző szerint – az országos folyamatok mellett – a nagyközség vezetésének központ-szemlélete is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a 19. század utolsó harmadában az orvosi ellátás jelen volt a településen. Ezt ugyanis a vezetés presztízskérdésnek tekintette. Első háziorvosát 1873-ban alkalmazta Berettyóújfalú dr. Reichenberger Fülöp személyében, és ez a dátum az állandó orvosi szolgálat jelenlétének kezdete. Az 1860-as évektől gyógyszerár is volt itt, amit Vass Jenő vezetett. A 20. század első éveiben emelkedett az orvoslétszám (dr. Grósz Ignác, dr. Gazdig József, dr. Kiss Antal), így 1910-ben 10 ezer lakosra 3 orvos jutott, ami a térségben kiemelkedőnek számított. 1920 után tovább nőtt az orvoslétszám, 3 háziorvos, 3 magánorvos, 2 fogász látta

el az egészségügyi tevékenységet. A karitatív intézmények létrejötte mellett a legnagyobb változás az 1928-ban átadott közkórház volt. 1950 után a háziorvosi szolgálat a kórház alárendeltségébe került. A háziorvosok száma megfogyatkozott, a magánorvosi praxis eltűnt. A létszám előbb 3-ra, majd 4-re emelkedett. Komolyabb változások az 1960-as évek végén, az iparfejlesztés hatására indultak meg, aminek köszönhetően Berettyóújfalu várossá fejlődött. Javította az ellátást az 1974-ben átadott egészségügyi kombinát. Az 1970-es évek végén már 5 főre emelkedett a háziorvosok száma, majd 1988-ban 6-ra, így nemcsak az infrastruktúra, hanem a személyi ellátottság is jelentősen javult.

A kötet szerkesztője, Sándor Mária főmuzeológus az évkönyv két korábbi kötetében már közölt részleteket Jakab Vilma bihartordai háziasszony naplószerű feljegyzéseiből. Most leveleket közölt, amelyeket 1929–1941 között szülei írtak Jakab Vilmának. Ők nevelték 5 éves koráig lányuk 1926-ban házasságon kívül született lányát, Adélt, mivel Vilma ekkoriban Debrecenben és környékén szolgált cselédként. A nagyszülők rendszeresen beszámoltak a Ducinak, Aducinak becézett kislány fejlődéséről, mindennapjairól. A 30-as évek végén Jakab Vilma férjhez ment, Budapesten élt, majd 1942-ben költözött haza Bihartordára. Ebből az időszakból fennmaradt egy nagyobb terjedelmű levél, amit Jakab Vilma írt a Budapesten pesztonkaként szolgáló lányának, Adélnak, és beszámolt neki mindennapi tevékenységeiről, érzéseiről. Így nemcsak a néprajz, hanem a mindennapok történelme, a személyes történelem iránt érdeklődőknek is szolgálhatnak a közölt levelek adalékokkal. Mindezek mellett a levelek a szülő-gyermek kapcsolatok emberileg meghatározó dokumentumai.

Gyönyörűné Erdei Judit népi iparművész, a népművészet ifjú mestere *A bihari rátétes szűrők motívumainak változása a rátétdíszítmények továbbélésében a Bihari Múzeum gyűjteménye alapján* címmel közölte kutatásai eredményeit. A múzeum néprajzi gyűjteményében található viseleti darabokon és lakástextileken vizsgálja és foglalja rendszerbe a bihari rátétes motívumokat, és áttekinti, hogyan maradt fenn és él tovább a térségünkre jellemző díszítmény. A rátétes technika történetét vizsgálva a szerző megállapítja: az 1870-es években a varrógép megjelenése jelentette azt a fordulópontot, miután a bihari szűrőszabók stilizálva varrták le a korábbi szűrőhímzésmintákat. Az 1930-as évektől rátétes szűrőket egyre ritkábban készítettek, a technika mesterei lakástextileken (díszpárnák, falvédők) és modern viseleti darabokon igyekeztek megőrizni a hagyományos díszítményeket. Közülük Mezei András és Erdei Lajost emelte ki, akiknek a munkásságában a rátétdíszítmények teljes motívumrendszere megmaradt, alkalmazkodott az új szerepkörhöz. A szűrődíszítmények mindegyike továbbélt, de felhasználásuk gyakorisága csökkent. Az új forma és funkció új szerkesztési elveket hozott létre. Kialakult a szegélydísz, az önálló cakkzor. Az egykor jellemző fekete-piros színvilág sokkal színesebbé vált. Az újítások tovább folytatódnak, annak érdekében, hogy fennmaradjon ez a különleges mintakincs – zárja összefoglalását a szerző.

Bakó Endre *Egy bihari mártír poéta* címmel írt tanulmánya Nagy András életét és költészetét mutatja be, aki 1943-ban tüdővészben hunyt el, de származása, kirekesztettsége miatt helye van a mártírok között. Nagy Endre néven született Berettyóújfaluban dr. Nagy Ede ügyvéd és Weiszberger Berta gyermekeként. Első versei, amelyekben Petőfinék állított emléket, 17 évesen, 1922-ben jelentek meg a *Bihari Újságban*. Már a diákköltőre is igaz, hogy „Nagy András mélységesen magáévá tette, vérévé itta a magyar történelmi, főleg a kultúrél-ményeket, több szép verse ebben a tárgykörben fogant” – jegyzi meg Bakó Endre. A költő érzékenységére jellemzőnek tartja, hogy nemcsak a hagyományok, hanem a technika

vívmányai (mozi, rádió) iránt is lelkesedett, azaz modern szemléletű alkotó volt. Költővé avatását Szabó Lőrinc Pandora című folyóiratához köti Bakó Endre, és megjegyzi: „*Ezek a darabok bármelyik jeles, élvonalbeli költő versei közé keverve megállnák a helyüket.*” Nagyra értékelte őt Nadányi Zoltán és Kodolányi János, akivel Budapesten, a *Magyarország* című napilap munkatársaként ismerkedett meg. Halálig tartó, mély barátság kötötte össze kettejüket. Másik barátjára, Gulyás Pálra bízta írói hagyatékát. Kettejük PIM-ben őrzött levelezése még feldolgozatlan. A tanulmányhoz kapcsolódó Mellékletben Bakó Endre Nagy András csaknem két tucatnyi költeményét adja közre.

Szémánné Veres Gabriella irodalmi muzeológus, könyvtáros rövid írása a 80 éves Bakó Endrét köszönti, aki kezdettől fogva a Bihari Múzeum támogatójának, gyűjteménye gyarapítójának számít. Évtizedek óta rendszeresen és folyamatosan dolgozza fel és publikálja a Hajdúság és Bihar irodalmi értékeit megmutató tanulmányait, cikkeit. Hogy mennyire komolyan veszi ars poeticáját, „*Nulla dies sine linea*”, azaz egy nap se múljék el vonás nélkül, annak bizonyítéka a könyvtár munkatársai által összeállított bibliográfia, amely 24 önálló kötetet és mintegy 250 különböző folyóiratokban, évkönyvekben megjelent cikket és tanulmányt tartalmaz.

A Bihari Múzeum Évkönyvét Kállai Irén beszámolója zárja, amelynek címe *Új célok felé, új utakon, új emberekkel – A Bihari Múzeum tevékenysége 2017–2018-ban*. A 2016-ban alakult Berettyó Kulturális Központ igazgatójának igazán jó rálátása van a múzeum működésére, hiszen a közgyűjtemény a BKK szervezeti egységeként működik. Jelentős munkát végeztek a múzeum munkatársai a gyűjteményfejlesztés és nyilvántartás, a digitalizálás terén. A pályázatok közül az állandó kiállítások létrehozását célzó Kubinyi-programban való részvétel emelhető ki. A Bihari Múzeum minden kismúzeum által elnyerhető elismerést megszerzett 2016-ig, az igazi szakmai kihívás ezután a magas szintű szakmai munka megtartása – írja Kállai Irén. Ehhez a fenntartó, a városi önkormányzat biztosítja a költségetést.

Mindezek alapján a gondosan megírt publikációk jó szívvel ajánlhatók a bihari térség kutatói és az érdeklődő nagyközönség számára.